

De Biltse Grift

Ellen Drees

Toen ons eerste lustrum naderde en wij een thema zochten voor dit Lustrumjaar, kwam al snel iemand met het idee om de 'natte Grift' centraal te stellen. Door middel van een wandeling met de boswachter van de Stichting het Utrechts Landschap konden geïnteresseerden op 31 mei jl. nader kennismaken met dit watertje en zijn omgeving; op 13 september wordt er een feestdag gehouden aan de oevers van de Biltse Grift en zal een aantal deelnemers aan de roeiwedstrijd misschien wel direct contact maken met het water; in oktober is een tentoonstelling gepland over de Biltse Grift, waarbij ook de foto's van de fotowedstrijd tentoon zullen worden gesteld. Dit nummer van *De Biltse Grift* is derhalve geheel gewijd aan de 'natte Grift'.

Waar ligt de Biltse Grift?

In november 1992 viel het eerste nummer van *De Biltse Grift* door de brievenbussen van de leden van de Historische Kring. De redactie had gekozen voor die naam, omdat - zo schreef men in het voorwoord - 'dat riviertje het zuiden van de gemeente omzoomt, maar ook omdat een grift of griffel belangrijk schrijfgerei is'. In die vijf jaar hebben er maar enkele artikelen in gestaan, waarin de Biltse Grift ter sprake kwam. Veel inwoners van onze gemeente zullen misschien niet eens weten waar de Grift zich bevindt. Niet verwonderlijk, want sinds het begin van deze eeuw heeft de Biltse Grift aan belangrijkheid steeds meer ingeboet.

De Biltse en Zeister Grift, zoals de volledige benaming is, vormde sinds de zeventiende eeuw de belangrijkste verbinding over water tussen de stad Utrecht en de gemeente Zeist.

Komend vanuit Zeist, waar de vaart de Zeister Grift wordt genoemd, loopt hij door het zuiden van deze gemeente, waar hij nabij landgoed Vollenhoven een

scherpe bocht maakt in noord-westelijke richting. Bij het huidige Kloosterpark maakt de Biltse Grift een flauwe bocht en gaat dan verder langs

de Utrechtseweg naar de stad. Bij de Gildbrug in Utrecht, net over het spoor op de Biltstraat, wordt het water in noordelijke richting geleid en komt via een ruime bocht, langs de Alexander Numankade, in de buitengracht terecht. De Grift liep dus door maar liefst vier gemeenten, te weten Zeist, De Bilt, Maartensdijk en uiteindelijk Utrecht.

Inmiddels zijn dit er drie, omdat Maartensdijk in 1954 haar grond nabij de Utrechtseweg heeft moeten afstaan aan Utrecht en De Bilt. Of de Grift ook inderdaad een riviertje is of is geweest, kunt u lezen in het artikel van Hans de Groot over het ontstaan van de Biltse Grift.

Het belang van de Grift

De Bilt was in de eerste helft van de zeventiende eeuw nog maar een kleine agrarische gemeenschap van nog geen 500 inwoners. In de dorpskern was een kleine concentratie van gebouwen. De rest van de bewoners woonde in boerderijen die verspreid lagen over het grondgebied van De Bilt. De stad Utrecht was het meest nabijgelegen handelscentrum, waar boeren hun overschotten konden verkopen en goederen, die niet voorhanden waren in De Bilt, konden aanschaffen. Handkarren, hondenkarren en in een enkel geval paard-en-wagen waren de voornaamste transportmiddelen om goederen te vervoeren. Door het graven van de Biltse Grift was het mogelijk geworden om grotere vrachten over water te vervoeren. Dankzij reglementen weten

De Biltse Grift in 1902 ter hoogte van boerderij Vreelust (nu parkeerterrein Hessing). Dit deel van de Grift werd omgeleid t.b.v. de verbreding van de Utrechtseweg.

we welke goederen er vervoerd werden. In het artikel van Lies Haan kunt u hierover meer lezen, alsmede over de Biltse beurtschippers.

Op sommige foto's van de Biltse Grift is te zien, dat de Grift in het begin van deze eeuw nog druk bevaren werd. Meestal zijn het vredige plaatjes van schippers, die rustig lopend hun pramen voortduwden met lange stokken.

In werkelijkheid kon het er soms ruig aan toe gaan, bijvoorbeeld als er meerdere schuiten tegelijk bij de sluis aankwamen. Aangezien er in de sluis maar plaats was voor twee schuiten en schippers niet altijd zin hadden om te wachten, vooral als de avond naderde, kwam het regelmatig voor dat er een handgemeen ontstond. Voor sommige bedrijven is de Biltse Grift van groot belang geweest. Was de Biltse Grift een onbeduidend bermslootje gebleven, dan was er - zoals u in het artikel van Frans Nas kunt lezen - nooit een Vingerhoedsmolen in De Bilt geweest. De in 1888 door G.H.L. baron van Boetzelaer aan de oevers van de Grift opgerichte blekerij, later bekend onder de naam Stoomwasscherij De Sneeuwbal of de Hygiënische Wasserij NV, gebruikte het water om te wassen en te spoelen. De Firma Blass en Groenewegen liet in 1913 aan de Utrechtseweg een fabriek voor tuinbouw-werktuigen bouwen. Links ervan werd een haventje gemaakt 'waar een heusche steiger het lossen en laden zeer veel zal vergemakkelijken'. Van de haven werd door zijn opvolger, de Koninklijke Sigarenfabriek H.G. & M.A. Hagen, nog dankbaar gebruik gemaakt.

De sluis en de loswal

De waterstand in de Grift werd geregeld door twee schutsluizen, te weten de Koppelsluis net over de grens met Zeist en een sluis ter hoogte van het huidige Sandwijck. De eerst bekende Biltse sluiswachter was Jan Schot, die tevens eigenaar was van de Vingerhoedsmolen. Van zijn achterneef Cornelis Casius is bekend, dat hij vanaf 1764 voor f 409,- per jaar van het Waterschap de Biltse en Zeister Grift het recht had gepacht om tol- of sluisgeld te heffen, inclusief het gebruik van de sluiswachterswoning en het water in de Grift ten behoeve van zijn Vingerhoedsmolen.

Mogelijk is het ambt van sluiswachter lange tijd slechts een bijbaantje geweest wat door de eigenaren van de Vingerhoedsmolen of een van hun personeelsleden werd beoefend. De eerste zelfstandige sluiswachter die ik in de bronnen ben tegengekomen is in 1835 Gerrit Aalten, die ook woonde in de sluiswachterswoning aan de overzijde van de Utrechtseweg, nabij de huidige Kerklaan. Dit huis was eigendom van het

waterschap, later van rijkswaterstaat. Het moest in 1932 wijken voor de verbreding van de Utrechtseweg. Voor Hannes Cardol, de laatste Biltse sluiswachter, was er toen niet zo veel meer te doen bij de sluis, omdat de scheepvaart in de Grift door het toenemend gebruik van vrachtauto's sterk was teruggelopen. Weliswaar moest hij het water van de Grift nog op peil houden, maar slechts een enkele keer hoefde hij zijn handel in rijwielen en motoren aan de Kerklaan in de steek te laten om nog een schuit bij de sluis door te laten.

Inmiddels is de sluis vervangen door een schutluik, waar het water als het te hoog is, door kan lopen. De goederen die door de Biltse schippers vervoerd werden, moesten natuurlijk ergens gelost worden. De losplaats van de beurtschipper lag achter zijn huis, dat toentertijd het laatste huis was van de Dorpsstraat. Deze was te bereiken via een aftakking van de Biltse Grift, die parallel liep aan de Dorpsstraat. De algemene loswal bevond zich aanvankelijk tegenover Sandwijck, waar in 1770 de boerderij met herenkamer werd vervangen door een eenvoudig landhuis. Tot de geloste goederen behoorde ook de uit de stad afkomstige mest, die via de Molenweg (nu opgenomen in het Van Boetzelaerpark) vervoerd moesten worden naar de landbouwbedrijven aan de Blauwkapelseweg, Looijdijk en in de Leijen. De onaangenaam riekende dampen dreven met westenwind richting Sandwijck, zodat na bezwaren van de bewoners de loskade in 1797 iets naar het oosten verplaatst werd. Deze situatie duurde tot 1890 toen G.H.L. baron van Boetzelaer een strook grond in de nabijheid van de brug bij de Bunnikseweg aan de gemeente in gebruik gaf om een haventje en een losplaats aan te leggen. Wegens ruimtegebrek werd de losplaats in 1924 tweemaal zo groot gemaakt. Uiteindelijk moest de Biltse haven wijken voor de aanleg van een rondweg om De Bilt, die in 1937 gereed kwam. Ter vervanging van de haven werd door rijkswaterstaat een nieuwe loswal aan de Jacobssteeg gemaakt, die overigens maar weinig gebruikt is. Veel landgoederen en boerderijen aan of in de nabijheid van de Grift hadden een eigen losplaats. Een ervan, die van het landgoed Beerschoten, lag ten noordoosten van de Jacobssteeg, dus schuin tegenover de laatste loswal.

Recreatie

Veel mensen zijn tegenwoordig huiverig om te zwemmen in sloten of kanalen. Liever gaat men naar het zwembad. Die mogelijkheid was er vroeger niet en met het fenomeen vervuild oppervlaktewater was men nog nauwelijks bekend. Op warme zomerdagen zocht de Biltse jeugd vroeger graag verkoeling in de Biltse vaarten. Met name de Houtringsevaart en de Grift waren geliefde zwemplekjes. Om een einde te maken aan het ongecontroleerd zwemmen in de Grift huurde de gemeente in 1898 een stukje grond nabij de brug aan de Bunnikseweg. De eerste officiële zwemgelegenheid werd met enkele verkleedhokjes en een plankier opgeleusterd. Uit 1926 dateert de oprichting van de Biltsche Zwemclub, die op initiatief van een stel jongens die veel met elkaar zwommen in de Grift, zou zijn opgericht. In 1933 fuseerde de zwemclub met de zwemvereniging Brandenburg. Ook schaatsen was een populair tijdverdrijf op de Grift. Al voor de eeuwwisseling - in 1896 - was er een Biltsche IJclub, die haar wedstrijden reed op de Grift.

Niet alleen hardrijwedstrijden, maar ook allerlei

behendigheids spelletjes stonden op het programma. Na de stichting van het zwembad Brandenburg in 1926 verlegde de Biltsche IJclub haar activiteiten van de Grift naar de vijver bij het zwembad.

Ook als viswater heeft de Grift altijd zeer veel mensen aangetrokken. Wie in het bruine water kijkt, moet niet verbaasd zijn flinke karpers voorbij te zien zwemmen. Ook nu nog zijn er regelmatig vissers te zien op de visplaats bij de voormalige loswal aan de Jacobssteeg.

Latere veranderingen

Lange tijd bleef de loop van de Biltse Grift ongewijzigd. Door de aanleg van fort De Bilt in de jaren 1816-1819, dat op en aan weerszijden van de Biltse Straatweg, nu de Utrechtseweg, werd gebouwd, was het noodzakelijk geworden de Grift om te leiden. Dit gebeurde aan de zuidkant van het fort. Vanaf 1848 werd ook de weg langs deze kant van het fort geleid. Na jarenlang gepraat over de steeds onhoudbaar wordende verkeerssituatie bij het fort, werd in 1930 de oude situatie voor wat betreft de weg hersteld en een aanvang gemaakt met de verbreding. Het tijdschrift *Utrecht in woord en beeld* meldde op 1 augustus 1930, dat de Biltse Grift ten behoeve van die verbreding een tiental meters naar rechts (gezien vanuit de stad) verlegd moest worden. Een tiental meters werd het niet overal, maar tot de sluis werd de Grift inderdaad verlegd. Ter hoogte van het huidige Shellstation moest de Grift zelfs achter de daar gelegen gebouwen langs geleid worden, omdat er geen ruimte was voor verplaatsing.

De aanleg van Rijks- weg A 28 in de jaren zeventig maakte een nog ingrijpender wijziging noodzakelijk.

Op de plaats waar de Zeister Grift overgaat in de Biltse Grift was namelijk een oprit gepland.

Het water van de Grift werd daarom langs de snelweg geleid en bij de Utrechtseweg onder de nieuwe Rijksweg doorgetrokken om dan langs de andere zijde weer terug te vloeien in de Zeister Grift.

Toen duidelijk werd, dat de afrit er niet zou komen en het gebied

voor veel dieren van levensbelang is, heeft de Werkgroep Sandwijck in samenwerking met de Stichting Het Utrechts Landschap een plan ontwikkeld om de oude verbinding te herstellen, maar dan met natuurvriendelijke oevers, die door het wild als drinkplaatsen kunnen worden gebruikt en waar kleinere dieren zich kunnen verschuilen en voedsel kunnen vinden. Tevens komt er een speciale broedpoel voor amfibieën.

Villa Durate aan de Utrechtseweg 323/325 omstreeks 1925. De Biltse Grift loopt nog vóór de bebouwing langs (foto Lo Schneider)

Ook de voormalige loswal aan de Jacobssteeg heeft inmiddels een complete gedaante-
verwisseling ondergaan. Deze was oorspronkelijk bestraat met granietkasseien. In 1993 werd de
beschoeiing weggehaald en door het graven van een extra sloot is er een rusteiland voor
vogels gecreëerd. Wellicht staan er in de toekomst nog meer veranderingen op het
programma. Een van de plannen is bijvoorbeeld om langs de oever een verhoogd pad aan te leggen, waar - uiter-
aard onder begeleiding van de boswachter - af en toe wandelingen kunnen worden
georganiseerd.

Daarnaast blijft de vraag, wat te doen met het vervuilde slib. De bedrijvigheid in het
verleden langs de vaart zelf en de diverse afwateringssloten heeft natuurlijk zijn
sporen achtergelaten, zoals het afvalwater van de wasserijen en leerlooiers, de
overbemesting en wie weet wat men vroeger, toen het gevaar van veel chemische stoffen nog onbekend was,
allemaal in de Grift geloosd heeft. Van al deze schadelijke middelen zijn bestanddelen neergeslagen
in de bodem.

Hopelijk zal dit nummer van *De Biltse Grift* er toe bijdragen, dat u in de toekomst eens
wat vaker en met meer belangstelling naar de 'natte Grift' zult kijken. Voor mij blijft vooral de
Biltse Grift bij de sluis bij Sandwijkstraat in mijn geheugen gegrift, waar vroeger op sommige
dagen het afvalwater van Burgers wasserij te Zeist veranderde in grote witte vlokken, die

dansten over het water en de Utrechtseweg.

Bronnen:

Adresboeken De Bilt/Bilthoven 1927, 1937

P.H. Damsté, *Uit het verleden van De Bilt* (De Bilt, 1960)

J.W.H. Meijer, *Kleine historie van De Bilt en Bilthoven* (Bunnik, 1995)

Utrecht in woord en beeld Knipselmappen Bedrijven, Diversen, Herinneringen, Sport in het Documentatiecentrum van de Historische Kring d'Oude School

Noot 1: Zie informatiemap Groenewegen en Co..

Documentatiecentrum van de Historische Kring d'Oude School.

Schuimvlokken bij de Biltse sluis. ± 1968